

Füstös képek

(részletek)

Nagyon szigorúnak ígérkezett az iskola. A folyosón nem lehetett szaladni, ott állt egy fekete kabátos ember a csengő mellett, megfenyegetett mindenkit.

A tanító bácsi azt mondta, hogy tanár úrnak szólítsuk.

Egész nap egy szót sem tanultunk, ez-ez, ez-az, mutogatták be egymást. Este hazajöttem egy nagy táska könyvvel...

...Hasztalan teltek a hetek, idegen maradt számomra minden és mindenki. A putriba, ami eddig hangos volt a beszélgetésektől, síri csend költözött. Olyan volt, mint egy kriptá, ahol csak mutogató árnyak élnek, mert nekem tanulnom kellett. Korán keltem, későn feküdtem. Magam is csendessé váltam, a környezet szinte magával ragadott; alig vártam a vasárnapokat, hogy kiszakíthassam magam belőle. De már ez sem ment, nem voltak viharos vitatkozások, barátaim nagyokat hallgattak mellettem, mintha untatná őket társaságom. Meglepődve néztek rám, ha megfeledeztem mindenről, és a régi akartam lenni. De azért ragaszkodtak hozzám.

Ha egy putriba bementem, dugdosták előlem szegénységüket, mint az idegen elől, megseperték az ágyat, vagy tiszta ruhát terítettek eléem.

Napközben erős fejfájás gyötört, szédülve jöttem ki az órákról, mindig úgy éreztem, hogy a tanár nekem beszél, minden szavát elnyeltem az utolsó hangig. Feleletéskor átsiklott felettem, csak azt kérdezte, aki önként jelentkezett. Már alig volt rajtam kívül valaki, sokszor úgy éreztem, mindjárt én kerülök sorra. Az osztálynapló kinyitásakor mindenki rám nézett, ő is, aztán mást szólított. Szerettem volna már átesni a próbán. Hallani önmagam, lemérni a gyötrelmes éjszakák és nappalok eredményeit, de nem volt bátorságom, valamitől féltem, talán magamtól. Amíg mások magukkal hozták a bátorságot, az otthont, a levegőt, addig én gyáva idegen voltam. Mindennap azzal indultam el, hogy ma, de ma sem, holnap sem, talán soha, amíg az örületbe nem kergettek a gondolatok.

És egyszer, önkéntelenül, minden tiltakozásom ellenére, felnyújtottam a kezem.

– Nicsak, nicsak, hát te is tudod? – kérdezte a tanár, mintha csak az utcáról lépett volna be egy idegen, akit most lát először. Lehet, hogy csak én hallottam úgy, lehet, hogy úgy volt, belegabalyodtam a szavaimba, és mint még soha életemben, most nyekegtem is.

Egy szabadtéti színpadon éreztem magam, ahol én vagyok a bohóc.

– Ül le! – legyintett a tanár zsebkendőjével, amivel a szemét törülgette. Nem volt rossz kedélyű ember.

Még ebben az órában leszámoltam mindennel. Gondolatban már otthon voltam a barátaim között, akik úgy fogadtak, mintha nagyon-nagyon messze földet jártam volna be, akiről már azt hitték, hogy nincs is.

Nem az én világom ez, gondoltam tisztán, józanul.

Délután összeszedtem mindent, ami nyomot hagyott volna utánam, nem búcsúzkodtam, nem is marasztaltak, pedig mindenki tudta, hogy csak voltam.

Segges Molnár nem mert egy kocsiban utazni velem, csönd volt a kocsiban is, tudták, hogy most már minden mindegy.

Anyám nem szólt egy szót sem, pedig első dolgom az volt, hogy bejelentettem a szándékomat, megvárta, amíg mindenki elaludt.

A tiszta abrosszal, mint mindig, leterítette a koszos asztalt, most nem kiabált, csendben beszélt.

– Jól van, fiam, én megértelek, tudom, hogy nem könnyű cigánynak lenni, de holnaptól kezdve már nem leszel az.

– Hát? – néztem rá érdeklődve.

– Semmi hát, csak az iskolában voltál az, ahol megvetettek, gúnyoltak, kinevettek, itthon más leszel, gyáva, bolond, akinek nem fog a feje, hiába szeretnék tanítani. Csaló, aki becsapta a testvéreit, szüleit, a fajtáját, mert ő nem akar cigány lenni. Ha csak ez volt a vágyad, akkor ezt elérted. Azt hiszed, ezután is úgy tisztelnak majd, mint eddig? Nem érted, hogy mindenki szeret, rajongva vesznek körül, mert azt hitték, hogy majd te, aki annyi voltál, mint ők, megmaradsz nekik, értük, velük. Ne akarjon az ember más lenni, mert úgysem lehet más, de az legyen, ami! Azt hittem, tudod, hogy cigány vagy, és ez elég útravaló lett volna ahhoz, hogy megmutasd, amit senki nem hisz el, most már én sem.

– Te is azt hiszed, hogy nem tanultam, hát nem minden éjszakát végigtörtem? Itt vannak ezek a könyvek, kívülről elmondom az egészet.

Csak a fejét ingatta.

– Nem, nem – tette hozzá –, amit én elmondtam neked, nem megtanultam, hanem tudom. Választhatsz te is, most lefekszel, vagy fennmaradsz.

Értettem, hogy nem az ágyról beszél, de nem is az ébren maradásról. Szó nélkül vettem elő az órarendemet.

...Ugyan nagyon kevés lapot olvastam el a könyvekből, de az ő szavai visszhangzottak bennem, ami többet ért az eddigi szajkózásnál. Eleinte csak kötelességből, de később már magamtól is rájöttem, hogy ha igazán fenn akarok maradni, akkor kétszer annyit kell tudnom, mint másoknak.

Ezután már önként vállalkoztam. Talán már nem is feleltem, hanem előadást tartottam az anyagból.

A tanár úrnak szájára fagyott az előlegezett mosoly, amikor a legegyszerűbb módon bizonyítottam azokat a tételeket, amiket ő nehezen érthetővé és bonyolulttá tett. Egyre emelkedő hangom elnyomta az osztály pusmogását, a kitörni készülő viharos kacagás előhírnökét. Lapos pajzsokká tágult pupilláikat átdöfte a bámulat, ahogy a következő anyag logikai összefüggéseit ismertettem.

– Kítűnő – mondta a tanár úr, akarata ellenére. Sokszor félve közeledett felém, mintha hipnotizálnám. Pedig csak a tudni akarás vágya volt bennem, megmutatni, hogy engem is anya szült, és emberek gyereke vagyok.

– Ilyen percek sorozatai után sikerült magam áttörni a legjobbakon is. Anyámnak örömeiben eleredtek a könnyei, mikor a félévi bizonyítványomat meglátta. Azért legyűrte érzékenységét.

– Így kell ezt, fiam.

Nem leptek meg a szavai, de mégis szokatlannak tűnt, hogy már felnőttnek tart, akit nem kell kényszeríteni, tudta, mit kell csinálnia, sőt azt is, hogyan...

Péli Tamás

Osztály vigyázz!

Budapesten a VIII. kerületben jártam iskolába és mivel nem voltam túl fekete, kezdetben nem is került szóba, hogy én ki fia-borja vagyok. Egészen odáig, amíg a nagyanyám nem jött el az iskola elé. Mondták is nekem, ez a cigányasszony ellopott téged – ekkor derült ki, hogy én valójában cigánygyerek vagyok. De természetesen otthonról én is, mint a többi cigánygyerek, hoztam azt a kultúrát, amit a családban elsajátítottam. Ez lényegesen más, mint a magyar gyerek szokásrendje. Nekünk az iskolához alkalmazkodni az első perctől kezdve nagyon nehéz, komoly feladat, mert például mit mondjon a cigány gyerek, vagy mit tegyen a cigány gyerek, amikor a tanár néni elkezd vezényszavakat mondani. „Osztály vigyázz!” Ki a fene érti meg azt, hogy osztály vigyázz? Ha a gyerek ért is egy kicsit magyarul, vigyáz magára, vagy nem tudom, mit csinál éppenséggel, de nem tudja, hogy ebben az esetben miről van szó. A cigánygyerekek soha nem hallanak hatéves korukig ilyeneket, hogy „vigyázz”. Ilyen nincs. Énnekem sem mondtak sohasem ilyeneket, csak olyant, hogy „áldjon meg a Jóisten”, „egyem meg a füled”, meg talán még azt, hogy vigyázzak magamra, de hogy álljak vigyázzba, ilyen soha nem volt. Engem soha nem vertek meg, nem fenyegettek meg azért, mert rossz voltam. Az előfordult, hogy ha a nagynénémnek rossz volt a kedve, fejbe vert, de nem azért, mert rossz voltam, hanem mert neki volt rossz kedve. És én akkor tudtam, hogy most lereagál valamit. Azért engem, hogy én valamit tettem, megverték volna – ilyen nem történt meg.

Annyira más környezet, amiből kijön egy cigánygyerek, hogy amikor bemegy az iskolába, valahogy úgy érzi magát, mint hogyha a Marsról, vagy nem tudom, honnan esett volna bele ebbe a furcsa világba. Aztán mi, cigányok, érzelmeinkben is és egyéb ügyeinkben is elég gyakorlatiasan élünk. Olyan nincs, hogy egy órakor kell ebédelni, valami rendszeresség szerint, mi akkor eszünk, amikor éhesek vagyunk és lehet, hogy éjjel kettőkor vagy reggel négy órakor, és ami közben történik az sem rendszerezett valami. Olyan nincs, hogy tíz órakor tízórai van, vagy az, hogy csengetnek. Én például frászt kaptam a csengőtől; otthon nem is volt csengő, nem volt óránk sem. Volt ugyan egy rádiónk, azt este hatkor bekapcsoltuk, és amíg nem ment tönkre, mit tudom én – harminc évig –, az addig szólt. Azt se tudtuk, hol kell kikapcsolni.

Amikor a cigánygyerek bemegy az iskolába, ő sok mindent tud, bár igaz, hogy mást hozott és sok mindenben másképp él és gondolkodik, mint a többi gyerek, de azt nem hiszi el, hogy ebben az iskolában neki a hátsó padban kell ülnie, mert cigány. Ezt nem tudja felfogni. Nem tudja felfogni azt, hogyha azért, amiért nem beszél a többiek nyelvét, azért őt ki kell röhögni. Nem érti meg azt, ha neki piszkos a körme, miért verik meg, amikor otthon nincs vízcsap, s nem azért piszkos, mert élvezi. A piszkot senki sem élvezi, ez biztos. Viszont ő ezen nem tud változtatni, de ha mi megalázzuk, akkor felnőtt korában nem tudja majd megvenni a vízcsapot. A legfontosabb tehát, hogy a megaláztatásoktól mentjük meg a gyereket. Ez a legfontosabb. S ami érték van bennük, azokat próbáljuk kihozni, mert ő is hoz magával értéket, behozza az iskolába. Ha bemegy az iskolába, akkor az neki nyújtson védeltséget, ezt pedig a cigánygyerek nem kapja meg.

Péli Tamás (1948-1994) festőművész, országgyűlési képviselő írását Hegedűs Sándor-Varga Ilona: Irodalmi szöveggyűjtemény című válogatásából vettük át (Konsept-H. Kiadó, Piliscsaba, 2000.)